
XII.

RICHTINGEN IN DE PÆDAGOGIEK.

Pædagogiek is een wijsgeerig vak, en hangt ten nauwste met theologie of filosofie saam. Wel worden in den laatsten tijd verschillende pogingen beproefd, om dien band los te maken en aan de pædagogiek een volkomen zelfstandig bestaan te verschaffen. Maar deze pogingen kunnen niet slagen, omdat de opvoeding altijd een antwoord onderstelt op de vragen naar oorsprong, wezen en bestemming van den mensch, en dit antwoord niet door eenige exacte wetenschap, maar, indien ooit mogelijk, alleen door godsdienst of wijsbegeerte aan de hand kan worden gedaan.

De geschiedenis der opvoeding en van hare theorie bevestigt dit bij alle volken en in alle tijden. Overal worden ze door de wereld- en levensbeschouwing, en voorts door heel den cultuurtoestand en het sociale milieu beheerscht. Dat geldt van de onbeschaafde en van de beschaafde volken, van de volken in het Oosten en in het Westen; theologen en wijsgeeren zijn het daarom vooral, die zich met het probleem der opvoeding hebben bezig gehouden.

Zoo is het ook te begrijpen, dat het Christendom in leer en practijk der opvoeding eene groote verandering aanbracht. Wel is het in zichzelf geene pædagogiek, evenmin als het een sociaal of een politiek stelsel of eene of andere speciale wetenschap is. Maar wijl het den mensch in den weg van wedergeboorte tot een burger van het hemelrijk maakte en in eene nieuwe, kinderlijke relatie tot God stelde, had het toch op heel het leven in maatschappij en Staat, in wetenschap en kunst, en ook op het onderwijs en de opvoeding den machtigsten invloed. Dat komt ook daarin uit, dat, toen het Christendom in den loop der eeuwen zich in verschillende kerken en belijdenissen splitste, elk van deze in het gemeenschappelijke opvoedingsideaal weer hare bijzondere en eigenaardige wijzigingen bracht.

Daarnaast vonden, vooral sedert de Renaissance, verschillende andere

opvoedingsidealen ingang, die alle in meerdere of mindere mate een wijsgeerigen oorsprong hadden, en vooral door de Aufklärung en de nieuwere filosofie tot eene uitgebreide heerschappij kwamen. Met name oefende het speculatieve rationalisme van Hegel op school en onderwijs in de negentiende eeuw een machtigen invloed uit, en dreef beide in eene eenzijdig intellectualistische richting, die bovendien nog door den bloei der natuurwetenschap versterkt en door de psychologie van Herbart bevorderd werd.

Maar sedert ongeveer 1870 is tegen dit intellectualisme uit verschillende oorzaken eene sterke reactie ontwaakt. De belofte, dat het geld, aan scholen uitgegeven, op gevangnissen bespaard zou worden, bleek niet vervuld te zijn. De ellende der maatschappij nam in de laagste standen hand over hand toe. De wetenschap bleek bij voortgezet onderzoek onmachtig tot oplossing der diepste problemen. Ziel en leven en zelfs de natuur schenen, naarmate ze beter bekend werden, te meer mysteriën te bevatten. Russische en Noorsche romans brachten onvermoede diepten van mensch en wereld aan het licht. En de uitslag van den Fransch-Duitschen oorlog leverde het bewijs, dat de Romaansche volken verre achterstonden bij die van het Germaansche en Angelsaksische ras. Zoo maakte de lof- en jubelzang, jarenlang ook in ons vaderland over school en onderwijs aangeheven, allengs voor pessimistische klachten en onbarmhartige oordeelvellingen plaats. Soms bleef er in de critiek niets heel van al het bestaande. In navolging van Rousseau en Tolstoi werd heel onze cultuur veroordeeld, en als oorzaak van alle onze ellenden beschouwd. Vooral het moderne schoolwezen werd een ondoordringbaar struikgewas van dwaasheden, vooroordeelen en misgrepen genoemd; het vernietigde al het goede in het kind, zijn drang naar kennis, zijn vermogen van waarneming, zijne zelfstandigheid en persoonlijkheid, en het vervulde hem met angst en schrik, bezorgde bloedarmoede en zenuwzwakte, veroorzaakte niet zelden zelfmoord; het ware te wenschen, dat er een zondvloed kwam, die het van de aarde verdelgde. En ook al was de critiek gelukkig niet altijd op zoo hooge tonen gestemd, het werd welhaast aller overtuiging, dat aan ons stelsel van onderwijs en opvoeding, dat jaren aaneen als der volmaaktheid nabij werd geacht, ontzaglijk veel ontbrak. Hervorming moest er dus komen, niet hier of daar, op enkele punten, maar geheel en al, radicaal in hoofd en leden.

En zoo zijn dan de ontwerpers en de bouwmeesters in alle beschaafde landen aan den arbeid gegaan. Ze zijn hoofdzakelijk in vier groepen te onderscheiden. De eerste wordt gevormd door hen, die, evenals voor heel onze cultuur, zoo ook voor ons schoolwezen geen anderen

hechten grondslag kennen, dan dien het Christendom in eene of andere van zijne kerkelijke belijdenissen biedt. Ofschoon het de moeite rijkelijk loonen zou, deze groep de revue te laten passeeren, kan dit tijdschalve, hier ter plaatse en in dezen kring, worden nagelaten, en tot eene latere gelegenheid uitgesteld.

Slechts zij de opmerking veroorloofd, dat deze groep eene breede phalanx vormt, eene vastere positie inneemt en sterker gewapend is dan meestal hare tegenstanders zich diets maken, en dat zij ook ons in den strijd hier te lande met moed bezielen, tot volharding aansporen en ook nog beter, dan tot dusver het geval is, van wapenen voorzien en beide tot aanval en tot verdediging ons toerusten kan.

Eene tweede groep wordt gevormd door hen, die de pædagogiek willen doen rusten op eene van die idealistisch-getinte filosofieën, welke onder den naam van het moralisme (de onafhankelijke moraal) van Salter, het pragmatisme van James, het voluntarisme van Wundt, de Geistesphilosophie van Eucken, de *évolution créatrice* van Henri Bergson enz. hare intrede in de moderne wereld hebben gedaan. Ze zijn onderling in vele opzichten onderscheiden, maar ze komen toch alle hierin overeen, dat zij de evolutieleer in verbinding brengen met en dienstbaar maken aan de teleologie. In de natuur gaat alles mechanisch en naar vaste wetten toe, maar ten slotte heeft zij in den mensch een wezen voortgebracht, dat toegerust is met verstand of geest of intuïtie, met zedelijk bewustzijn of apperceptie of wil, en dat daardoor in staat is, om zich om te wenden en tegen haar (de natuur) zich te keeren, haar mechanisme en noodwendigheid te breken, en haar te beheerschen en te leiden naar zijn wil. Daarom is de mensch voor opvoeding vatbaar; en die opvoeding dient vooral, om hem beide naar lichaam en naar geest sterk te maken, om zijn wil te oefenen, zijn karakter te vormen, zijn gemoed te verrijken, zijne persoonlijkheid te ontwikkelen. Niet alleen onderwijs en gymnastiek zijn daartoe als middelen dienstig, maar ook kunst en godsdienst en zedelijkheid. Opperflakkig en eenzijdig intellectualisme heeft deze pædagogische krachten versmaad en uit de school verbannen, maar ze moeten weer met eere worden binnengehaald, want ze zijn onmisbare middelen tot volmaking van den mensch.

Tot een derde groep zijn allen te brengen, die de pædagogiek onafhankelijk willen maken van alle metaphysica en ze daartoe willen bouwen op de moderne maatschappij of op de moderne wetenschap. Eerstgenoemden zijn weder te verdeelen in zulke pædagogen, die de maatschappij ondergeschikt maken aan den individu, en andere, die den individu subordineeren aan de maatschappij. Van de individualistische

pædagogiek zijn Max Stirner en Fr. Nietzsche de grondleggers, daarna Ellen Key met H. Pudor, A. Bonus, L. Gurlitt e.a. de bouwmeesters geweest. Terwijl ze tegen heel de moderne maatschappij en cultuur hun banvloek slingeren, ijveren zij in de school met geweldige passie voor het recht, de vrijheid, de zelfstandigheid, in één woord voor de majesteit van het kind. En ze voeren allen met zachter of met heller kleuren de leuze in hun schild: wer am wenigsten erzieht, erzieht am besten.

Maar anderen stellen zich lijnrecht tegenover hen, hebben een diepen indruk ontvangen van het hedendaagsche sociale leven en meenen daarom den individu vóór alle dingen te moeten opvoeden tot lid der maatschappij. Dat geschiedt op veelszins uitnemende wijze en in gematigden zin bij Natorp in zijne sociale pædagogiek; het wordt reeds veel eenzijdiger voorgesteld in de staatsburgerlijke opvoeding van Dr. Kerschensteiner te München, die in den modernen, democratischen industriestaat door Berufsbildung tot Allgemeinbildung en door den bruikbaren mensch tot den idealen mensch wil komen; nog radicaler treedt dit opvoedingsideaal op in de pædagogiek van Paul Bergemann, die de rechten der individualiteit ten eenenmale miskent, en op schromelijke wijze de beteekenis der maatschappij overdrijft; het radicaalst en het meest consequent wordt echter deze opvatting gehuldigd door de sociaal-democratische partij, die in haar program zich meest beperkt tot in afzienbaren tijd vervulbare eischen, maar die vandaar voortschrijdende naar Bebels uiteenzetting, de socialiseering van heel de opvoeding bedoelt. Hoezeer er dus in de sociale pædagogiek allerlei belangrijke verschillen zijn, in haar geheel kenmerkt zij zich toch daardoor, dat zij in onderwijs en opvoeding een middel ziet, waarover alleen de maatschappij (de Staat) te beschikken heeft, en waardoor zij zichzelf in stand houdt en volmaakt.

Onder degenen, die de pædagogiek zelfstandig willen maken, werden boven in de tweede plaats die pædagogen genoemd, die voor haar een grondslag zoeken in de moderne wetenschap. In het algemeen kunnen deze pædagogen met den naam van positivisten worden aangeduid, maar zij verschillen toch weer onderling, naarmate zij de positieve gegevens, die als fundament der opvoedingsleer hebben te dienen, met de oudere positivisten, zooals Comte en Spencer, in eene bepaalde hiërarchie van wetenschappen zoeken, dan wel met de nieuwere voorstanders ze trachten te vinden in de empirische psychologie (vooral de kinderpsychologie), en de experimenteele pædagogiek. Deze laatste richting leidt echter ongemerkt heen tot die allernodigste, biologische opvatting van de pædagogiek, die met name door Stanley Hall in Amerika wordt voorgestaan, en die in onderwijs en opvoeding slechts een der vele middelen tot rasverbetering ziet.

Vele van de genoemde pogingen zijn niet alleen op papier voorgesteld, maar ook praktisch toegepast. Om des tijds wil laten wij dit rusten. Slechts vatten wij het korte overzicht van de richtingen in de pædagogiek aan het einde aldus saam: 1°. negatief en formeel is er groote overeenkomst, want alle genoemde richtingen achten den bestaanden toestand onvoldoende en dringen op hervorming van heel het schoolwezen aan, zooals verbetering van de opleiding en de positie der onderwijzers, betere indeeling en aaneensluiting der scholen, schifting en selectie der leerlingen, kleinere klassen, minder vakken enz. 2°. Zoodra beginselen ter sprake komen, is er allerlei verschil en strijd, over de verhouding van Christendom en cultuur, huisgezin en school, individu en maatschappij, lichaam en ziel, verstand en wil enz. 3°. Bij eene uitsluitend secularistische beschouwing van de taak der opvoeding zijn deze verschillen onverzoenbaar, wijl het doel van het schepsel nooit in dat schepsel zelf, maar uit den aard der zaak alleen in God, den Schepper, liggen kan.